

RIJANA JUSUFBEGOVIĆ

BOSANSKO-TURSKI RUKOPISNI RJEČNIK IZ NARODNE BIBLIOTEKE “SV. ĆIRILO I METODIJE” U SOFIJI

Sažetak

U ovom radu analiziran je rukopisni tursko-bosanski rječnik koji se čuva u Narodnoj biblioteci “Sv. Ćirilo i Metodije” u Sofiji. Rječnik je nastao u 19. stoljeću i pisan je vokaliziranim arapskim pismom u obliku niza leksema i sintagmi, bez alfabetskog slijeda.

Autor prvo navodi lekseme i sintagme na osmanskome turskom jeziku, a ispod upisuje inačice na bosanskom jeziku. U radu je predstavljen sadržaj ovog rukopisa, kao i njegovo ustrojstvo kroz različite stilske i jezičke aspekte, uz fonetsko-fonološku, morfološku i semantičku analizu pojedinačnih leksema i sintagmi. Također je prikazan osvrt na autorove prijevodne ekvivalente i njihovu preciznost. S obzirom na to da pojedini dijelovi razgovornih fraza ovog rukopisa imaju i vjerski te moralno-didaktički karakter, analiziran je i njihov sadržaj koji indirektno daje podatke o autoru i pokazuje povod nastanka rukopisa i autorov primarni cilj.

Gljučne riječi: Tursko-bosanski rječnik, razgovornik, Osmansko carstvo, rukopis, 19. stoljeće

O autoru rukopisa

O autoru rječnika nemamo preciznih podataka osim onih koje je sam upisao na posljednjim stranicama svog rukopisa te onih koje o njemu možemo saznati iz samog sadržaja razgovornih dijelova rukopisa. Na zadnjoj stranici upisan je ramazan 1242. hidžretske godine, koji odgovara gregorijanskoj 1827. godini. Na posljednjoj stranici upisan je i toponim Üsküp, pa možemo naslutiti da je rječnik završen u Skoplju.¹

---

¹ Rječnik je dostupan u digitaliziranom fondu Narodne biblioteke Sv. Ćirilo i Metodije IIS7 (nationallibrary.bg)

Međutim, ne smijemo zanemariti važnost onoga što možemo saznati sa korica rječnika, iako se ne odnosi na samog autora. Na početnoj stranici rukopisa, između ostalog, nalazi se i zabilješka koja u transkripciji glasi: *(kara)Hamzi beyleri kalyesinden Osman Beyzade Mula Mehmed*. Iz nje, pored nabrojanih imena, možemo utvrditi i toponim Karahamzibegovići.

Ova bilješka dobiva još veći značaj kada pogledamo zadnju stranicu rukopisa na kojoj se nalazi sljedeća zabilješka:

Izetliü

Sadetliü

Mutliü

Karandaşımız Hazretli Mula Mehmed

uz koju stoji i sljedeće:

Tuzla Mahmut paşa ve oğlu Osman bey

Iz toga možemo uvidjeti da je u pitanju obraćanje Mula Mehmedu, koji je sin Osman-bega, sina Mahmut-paše Tuzlića, koji je veoma poznata historijska ličnost i visoki dužnosnik te jedan od vođa velikog ustanka i pokreta za autonomiju.

Mahmut-paša je 1805. godine poslije smrti strica Murad-bega preuzeo Tuzlansku kapetaniju. Mahmud-beg je bio vrlo uspješan i priznat u obnašanju dužnosti. Zbog toga je stekao titulu paše te su ga zvali Tuzla-paša ili Mahmud-paša Tuzlo, te se od tad njegovi nasljednici zovu Tuzlići.

Dužnost kapetana nije obnašao do smrti. Još 1833. dužnost je predao sinu Osman-begu, ali već 1835. kapetanije su ukinute. Rusija i Osmansko carstvo su 2. septembra 1829. godine sklopili mir u Drinopolju. U turbulentnom periodu unutrašnjih promjena nakon sklapanja mira, Visoka porta je odredila novu politiku za Bosnu i Hercegovinu. Namijenila je uspostavu drastičnih reformi koje su pogađale visoko plemstvo i dužnosnike. Svim prvacima, prvenstveno agama, begovima i kapetanima, takve reforme nisu odgovarale.

Kapetani zabrinuti za svoje koristi održali su 1830. sastanak u konacima Husein-kapetana Gradaščevića, te 5. februara 1831. godine i u Tuzli, u konaku kod tuzlanskog kapetana Mahmud-paše Tuzlića. Oduprijeti se

reformama pobunom bio je zaključak, a izabrani vođa otpora bio je Hussein-kapetan Gradašćević. Urotnici su bili isprve uspješni, ali vođu su im uhvatili na prijevaru.

Bosna nije bila pokorena pa je 1850. Velika Porta poslala Omer-pašu Latasa ugušiti ustanak i sprovesti planirane reforme. Tuzla-paša, tj. Mahmud-paša Tuzlić, koji je u vrijeme Latasovog dolaska vladao Podrinjem i Posavinom, sklonio se preko granice u Hrvatsku, u Vinkovce.

Međutim, Latas ga je ispraznim obećanjem uspio pozvati nazad u Tuzlu, a kada se Tuzlić vratio, zarobljen je i oduzet mu je ogromni posjed. Bilježi se da je Mahmud Tuzlić u iznimno ponižavajućem položaju odveden u Sarajevo. Latas je stavio u lance Mahmud-pašu, njegovu rodbinu i istomišljenike te ih sproveo do Sarajeva, pa do Carigrada i konačno na otok Rodos. Umro je 1858. u izgnanstvu na Rodosu, gdje je bio i njegov sin Osman-beg Tuzlić. Vratio se šest godina poslije očeve smrti i obnovio Mahmud-begovu kuću i poznati Tuzlića konak.

U kakvoj je relaciji ova zabilježka sa autorom rječnika i dalje nam nije poznato, međutim, zbog nje je moguće kontekstualizirati i rekonstruirati vrijeme i mjesto nastanka ovog rječnika. Pored toga što je potomak Tuzlića primarna ličnost spomenuta na koricama ovog rukopisa, o mjestu nastanka i autorovom porijeklu može se jasno govoriti i uvidom u leksiku bosanskog jezika koja je zabilježena u ovom rječniku. Autor kao prijevodni ekvivalent lekseme *şimdi* bilježi leksemu *jako*, a kao prijevodne inačice leksema *zira* i *niçün* navodi leksemu *jera*. Po ovoj najupečatljivijoj, ali i po ostaloj leksici koju autor koristi kada daje bosanske inačice turskih riječi koje prevodi, može se jasno utvrditi da prevladavaju lokalizmi sa tuzlanskog područja, pa shodno tome možemo smatrati da se u autorovom pragmalektu ogleda njegovo porijeklo. Međutim, nije nam poznato da li je cijeli rukopis nastao tek kada je napustio svoj rodni kraj ili je rukopis dovršen dok je boravio na području Skoplja. Također, možemo gotovo sa sigurnošću tvrditi da je autor rođen na selu, s obzirom na to da u razgovornoj sekvenci koja govori o porijeklu uopće ne spominje grad, već na postavljeno pitanje *nerelisün* s prijevodom *odkle si* nudi jedino odgovor *köyliyim* sa prijevodom *sa sela sam*. Autor spominje grad na više mjesta koja nisu vezana za razgovor o porijeklu nekog pojedinca. Prvi put *grad*

kao prijevodni ekvivalent turske riječi *kala* bilježi odmah pored riječi *kula*, čime jasno pokazuje glavno obilježje grada u periodu u kojem je živio i pisao ovaj rukopis.

Autorovu vezanost za selo možemo uočiti i u samom sadržaju rječnika u kojem detaljno navodi lekseme kojima se imenuju raznovrsne biljke i životinje, te njihove bosanske inačice. Flora i fauna nisu jedino o čemu autor govori, već navodi i vrlo širok dijapazon leksike vezane za zemljoradnju i stočarstvo općenito.

Ono što o autoru precizno možemo reći jeste da je bio vjernik, što pokazuje već u prvom redu svog rječnika, a potvrdit će i u razgovornim sekvencama vjerskog moralno-didaktičkog karaktera kojima u formi savjeta šalje poruke svojim čitateljima, a temelje se na islamskim principima. Ove sekvence ćemo u ovom radu pojedinačno analizirati.

Također, pored vjerskih elemenata, autorov razgovornik pokazuje njegove općenite svjetonazore po pitanju nauke i znanja, koji se također mogu povezati sa temeljnim islamskim principima. Na više mjesta u ovom rječniku u formi niza sintagmi koje, kada se povežu s lijeva na desno u skladu sa bilježenjem arebice, grade rečenicu sa jasnim značenjem, autor svojim čitateljima poručuje da uče turski jezik i da ne budu neznalice. Glagol *okumak* sa prijevodnim ekvivalentom *učiti* autor će na više mjesta spomenuti u različitim glagolskim vremenima i u različitim licima.

Forma i sadržaj rječnika sa osvrtom na semantiku

U ovom rukopisu autor bilježi pojedinačne lekseme i sintagme na turskom jeziku, a zatim na bosanskom jeziku daje svoje prijevodne ekvivalente tih leksema i sintagmi. Kada bilježi sintagme koje se u pojedinačnim slučajevima mogu smatrati i rečenicama, obično iza njih postavlja i potencijalni afirmativni i negativni odgovor, kao i kasniju potencijalnu repliku govornika na sagovornikov odgovor. Zbog tog koncepta bilježenja sekvenci, ovaj rukopis prevazilazi granice rječnika i može se posmatrati i kao razgovornik.

Autor lekseme i sintagme na oba jezika bilježi vokaliziranim arapskim pismom, najčešće onako kako ih čuje, što je ponekad slučaj i sa njihovim značenjem.

Iako se ne može govoriti o ustrojstvu rječnika po abecednom ili bilo kojem drugom slijedu, autor je birao primarni leksik i bilježio slijed prateći vlastiti asocijativno-konotativni put ili semantičko polje i tako unosio jedinice.

Rječnik počinje imenom *Allaha* kojeg će autor prevesti kao *Bog*, potom će spomenuti riječ *peygamber* i kao njen ekvivalent će navesti jedinicu *svetac*. Potom će spomenuti meleke, u jednini i množini, navodeći kao turske lekseme arapski oblik singulara i plurala, tj. lekseme *melek* i *melaik*, a kao bosansku inačicu ponudit će perzijski singular *ferište* i od njega napraviti plural dodajući turski nastavak za množinu *-lar/-ler*, te će u skladu s vokalnog harmonijom kao jedinicu na bosanskom jeziku ponuditi leksemu *ferišteler*.

Slijedeća leksema je arapska leksema *resul*, koju autor na bosanski jezik prevodi turskom leksemom *elči*. Na prvom redu se zadržavamo zbog toga što je on bitna odrednica ovog rječnika, kojom autor želi ukazati na temelje islamskog vjerovanja.

Zatim slijede lekseme:

yazı – pisma
yazılmış – napisano
kağıt – knjiga

Ove lekseme se također mogu povezati sa prethodnim leksemama i sa temeljima vjere, s obzirom na to da upućuju na vjersku knjigu.

Uvodni redak bi se mogao smatrati dijelom šablona u nastajanju klasične osmanske literature, međutim, onda slijede lekseme *pencer – prozor* i *esker – klinac*, kao i naredna dva retka:

<i>Çekirdek</i>	<i>Tekelik</i>	<i>Zevde</i>	<i>Kızag</i>	<i>Araba</i>
<i>Sjemenka</i>	<i>Kolo</i>	<i>Taljig</i>	<i>Saone</i>	<i>Kola</i>
<i>Tuz</i>	<i>Tuzhane</i>	<i>Değirmen</i>	<i>Eldiven</i>	<i>Taş</i>
<i>So</i>	<i>Sonica</i>	<i>Vodenica</i>	<i>Rukavice</i>	<i>Kamen</i>

Ovim leksemama autor prelazi na svoj vlastiti asocijativni put koji će pratiti sve do kraja ovog rukopisa. Nakon njih autor se fokusira na nabranje voća, povrća i domaćih životinja.

Slijed nabranja vezan za floru i faunu sa prvog lista autor prekida leksemom *tay* – ždrijebe, nakon koje slijedi sintagma *gebe avret* – *teška žena*, kao eufemizam za trudnu ženu. Tom sintagmom autor prelazi u semantičko polje članova porodice koje ne predstavlja kao tradicionalno i ograničeno, već ga čini otvorenim, dodajući u njega jedinice *üvey kızı* – pastorka i *üvey validesi* – maćeha. Međutim, istovremeno izostavlja navesti lekseme koje imenuju muško i žensko dijete, odnosno lekseme *sin* i *kćerka*, kao i članove porodice iz druge generacije, odnosno jedinice *djed / dedo / did* i *nana / baka / majka*. Nakon semantičkog polja članova porodice, slijede lekseme *don – gaće* i *gömlek – košulja*, nakon čega autor iznenada mijenja svoj logički slijed bilježeći cijeli niz leksema kojima su imenovani dijelovi tijela.

Da autor bilježi riječi onako kako ih je čuo pokazuje i način na koji je nepravilno zabilježio sljedeće lekseme iz ovog semantičkog polja:

*Kaş – obrve*²

*Alın – čelo*³

*Serçe parmau – mali prst*⁴

*Baş parmak – veliki prst*⁵

Iako je imenica *kaş* u singularnom obliku, autor je prevodi bosanskim pluralom *obrve*. S druge strane imenicu *alın – čelo* ne bilježi u njenom osnovnom obliku, već na nju dodaje prisvojni sufiks za treće lice jednine *-I*, u skladu sa vokalnom harmonijom *alın + ı*, nakon čega slijedi vokalska sinkopa nakon koje imenica ima oblik *alın* u značenju *njegovo / njeno čelo*.

Imenice *palac* i *mali prst*, odnosno *baş parmak* i *serçe parmak* također bilježi onako kako ih je čuo. O ovim pojavama u rukopisu bit će više riječi prilikom morfološke analize sadržaja.

² Varak 2b

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

Nakon spomenutih leksema, autor nastavlja pratiti svoj lični logički slijed nabranjem skupa riječi koje se ne mogu podvesti pod jedno semantičko polje, poslije kojih nabraja šest različitih vrsta drveta te, između ostalog, ispisuje lekseme vezane za jahanje, stočarstvo i ratarstvo, a bilježi i boje, različite pridjeve te nebeska tijela i prirodne pojave u svijetu koji ga okružuje.

On bilježi veći broj leksema i sintagmi kojima imenuje pojave poput smjene dana i noći te vremenskih nepogoda, te time pokazuje da ih je smatrao iznimno važnim faktorima za tok svakodnevnog života ljudi. Na narednom listu po prvi put ispisuje glagole. Glagoli koje autor bilježi poredani su logičkim slijedom, s obzirom na to da su ujedno osnovni glagoli za uspostavljanje osnova svakodnevne komunikacije.

Međutim, autor te glagole ne bilježi u infinitivnom obliku, odnosno glagolskim imenicama na *-mak/-mek*, već u turskom obliku koristi perfekt na *-di*, tj. *bilinen geçmiş zaman*, dok kao bosansku inačicu koristi aorist, o čemu ćemo posebno govoriti prilikom morfološke analize leksema. Autor u nastavku bez jasnog slijeda navodi različite imenice, glagole u perfektu i imperativu, ali i pasivnom obliku, te priloge i prijedloge. Na sedmom varaku autor ponovo navodi nazive dijelova tijela, gdje se posebno izdvaja njegov prijevodni ekvivalent:

bebek – zjenica

Riječ *zjenica* se na turskom jeziku pravilno izražava sintagmom *göz bebeği* u kojoj se između imenica *göz – oko* i *bebek – beba* uspostavlja druga genitivna veza. Za razliku od toga, autor u ovom rukopisu izjednačava značenje leksema *beba* i *zjenica*. Pored toga, na ovom listu autor po prvi put navodi glagole u infinitivnom obliku. Prvi glagol naveden u svom infinitivnom obliku, odnosno na turskom jeziku zabilježen imenicom na *-mak/-mek* jeste glagol *evlenmek – oženiti*, nakon kojeg bilježi glagol *beslemek – hraniti*. Poslije toga, autor se ponovo vraća na semantičko polje dijelova tijela. Niz će prekinuti sa šesnaest značenjski nepovezanih leksema, nakon čega će nastaviti nabrajati dijelove tijela i nazive unutrašnjih organa. Neke od ovih leksema autor je već ranije spomenuo.

Na desetom varaku autor ponovo bilježi nazive životinja, posebno ptica, kao i lekseme i sintagme kojima imenuje različite vrste bjelogoričnog i crnogoričnog drveća. Neke od ovih sintagmi već je naveo na samom početku svog rukopisa.

Na dvanaestom listu po prvi put je ispisan niz značenjski povezanih leksema i sintagmi koje se povezane mogu promatrati kao sekvence iz razgovornog diskursa sa korelacijom iskaza i replike na iskaz:

<i>Al</i>	<i>Vermem</i>	<i>Verurum</i>	<i>Ver</i>
<i>Uzmi</i>	<i>Nedam</i>	<i>Daću</i>	<i>Daj</i>
<i>Ben aldum</i>	<i>Alma</i>	<i>Ben alurum</i>	<i>Alurum</i>
<i>Ja uzeh</i>	<i>Ne uzmi</i>	<i>Ja ću uzet</i>	<i>Uzeću</i>
<i>Safa geldin</i>	<i>Hoş bulduk</i>	<i>Hoş geldin</i>	<i>Sen al</i>
<i>Lijepo došo</i>	<i>Dobro nas našo</i>	<i>Dobrodošo</i>	<i>Ti uzmi</i>
<i>Sen otur</i>	<i>Otururum</i>	<i>Otur</i>	<i>Safa bulduk</i>
<i>Ti sjedi</i>	<i>Sjeću</i>	<i>Sjedi</i>	<i>Lijepo vas našo</i>
<i>Nasil işdür</i>	<i>Giderum ben</i>	<i>İşum var</i>	<i>Ben otururum</i>
<i>Kakav je poso</i>	<i>İdem ja</i>	<i>Posla imam</i>	<i>Ja ću sjedit</i>

U navedenim primjerima je vidno da autor i pojedine lekseme i sintagme na bosanskom jeziku ne bilježi pravilno, već ih bilježi u skladu sa svojim dijalektom i onako kako ih čuje. Nerijetko spaja riječcu *ne* i glagol te izostavlja pojedine vokale iz riječi.

U naredna četiri lista ovog rukopisa, autor će se nastaviti držati svog logičkog niza bilježeći lekseme iz različitih semantičkih polja. Ponovo će se osvrnuti na neka od semantičkih polja koja je već nabrojao, te će neke lekseme ponovo upisati. Tako na petnaestom varaku ponovo upisuje lekseme *bağırsak – crijeva*, na turskom i bosanskom jeziku, kao i na sedmom varaku. Međutim, ovaj put autor bosansku inačicu imenice *bağırsak* navodi pogrešno, bilježeći plural imenice *crijevo*, dok je prethodni put kao prijevodne ekvivalente ispravno naveo obje imenice u singularu. Upravo ovo je jedan od primjera koji dokazuju da autor lekseme bilježi i prevodi onako kako ih čuje, odnosno onako kako ih u trenutku bilježenja smatra ispravnim.

I u naredna dva varaka autor će se ponovo osvrnuti na životinje, zabilježiti će nazive ptica i predmeta iz svoje bliže okoline. Bilježenje leksema

koje pripadaju semantičkom polju ptica, a nakon toga i životinja općenito, autor će prekinuti ubacivanjem značenjski povezanih sintagmi koje, kada se promatraju kao cjelina, čine razgovorne sekvence, odnosno iskaze govornika i sagovornikove replike:

<i>Seyiridelüm</i> <i>Da pogledamo</i>	<i>Ne yapalum</i> <i>A šta ćemo činit</i>	<i>Gidelüm kalaya</i> <i>Da idemo u grad</i>
	<i>Bakalum ne yapulmuş</i> <i>Da vidimo što je načinjeno</i>	<i>Yeni kaladur</i> <i>Novi grad</i>
<i>İşim yok</i> <i>Nevalja</i>	<i>Ben bakmışım</i> <i>Ja gledao sam</i>	<i>Ne bakarsın</i> <i>Šta ćeš gledati</i>
	<i>Kapanalum</i> <i>Da se zatvorimo</i>	<i>Kavi değildir</i> <i>Tvrđ nije</i>
<i>Bakduk</i> <i>Gledasmo</i>	<i>Kalaya</i> <i>Ugrad</i>	<i>Gitdik</i> <i>Odosmo</i>
	<i>Bizüm için değildir</i> <i>Za nas nije</i>	<i>Ve lakin beğenmedük</i> <i>Ama ne beğenisasmo</i>
<i>Ve lakin ufak</i> <i>Ama malehni</i>	<i>Biraz var</i> <i>Malo ima</i>	<i>Toplar yok</i> <i>Topova neima</i>

Ove povezane sintagme, koje rječniku daju formu razgovornika, iznimno su zanimljive za analizu, kako sa morfološkog i semantičkog aspekta, tako i u vidu kontekstualizacije vremena nastanka ovog rukopisa i vremena u kojem je naš autor živio i pisao ovaj razgovornik. Optativ i imperativ *Gidelum kalaya* u doslovnom značenju *Da idemo na tvrđavu* autor prevodi u značenju – *Da idemo u grad*. I ovdje kao i na ostalim mjestima u svom rukopisu glagol *yapmak* – *raditi, činiti, praviti* prevodi samo kao činiti, dok njegov pasivni oblik uvijek prevodi kao *načinjeno*. Kako smo ranije spomenuli, *grad* naš autor uvijek bilježi imenicom *kala*, a ne *şehir*. Zanimljiva je i sekvenca *kavi değildir* koju prevodi inačicom *tvrd nije*, sa značenjem da grad nije utvrđen, a samim tim nije ni moćan da se zaštititi od neprijatelja. Pridjev *kavi* koji autor bilježi vodi porijeklo od arapskog pridjeva *بواق* u značenju *jak, snažan*.

Također je zanimljivo kako autor glagol *beğenmek* prevodi turcizmom *beğenisati* u istom značenju, te kako u cjelinu sastavlja turske veznike arapskog porijekla *ve* i *lakin* te ih na bosanski jezik prevodi veznikom *ama*, koji se u bosanskom jeziku uvriježio i ustalio kao turcizam.

Na narednom listu autor nastavlja nabrajati životinje, zatim nepovezane punoznačne i nepunoznačne lekseme. Prethodni varak ponovo sadrži niz povezanih sintagmi koje grade konverzaciju moralno-didaktičkog karaktera, a u kojoj je autor govornik u ulozi savjetnika svojim čitateljima.

Takav slijed sintagmi autor će bilježiti više puta i na narednim dijelovima svog rukopisa, čime će još jednom potcrtati svoj vjerski identitet kao primarni vlastiti identitet, te će onima koji čitaju predstaviti način na koji poima svijet oko sebe i objasniti im temeljna načela ličnih svjetonazora.

Također će u značenjski povezanim sintagmama i leksemama naglasiti važnost nauke i učenja turskog jezika te će pojedince koji čitaju pozvati da i oni nauče sve lekseme i sintagme koje je on zabilježio. Iz činjenice da je pisanje svog razgovornika uz vjersku tematiku, zahvalu Bogu i dovu autor završio upravo pozivom na učenje turskog jezika, može se jasno zaključiti da je to i bio primarni cilj autorovog bilježenja raznovrsnih leksema i sintagmi kojima su imenovani predmeti, pojave i radnje iz svakodnevnog života.

Moralno-didaktičke poruke u rječniku

Na više mjesta u dijelovima rječnika koji se mogu smatrati razgovornikom, autor bilježi značenjski povezane lekseme i sintagme moralno-didaktičkog karaktera. Kada se ove sintagme uzajamno povežu, dobije se filozofska misao usklađena s autorovim svjetonazorom. Autor ne samo da svoje čitatelje podučava leksemama i sintagmama na turskom jeziku, on ih također želi podučiti životu i temeljima islamskog vjerovanja.

Na devetnaestom listu autor onima koji će čitati njegov rukopis poručuje sljedeće:

<i>Eğer murad idürse</i>	<i>Allah virur</i>	<i>Allahdan iste</i>
<i>Ako uhćije</i>	<i>Bog daće</i>	<i>Od Boga išti</i>
	<i>Gayrinden istememeli</i>	<i>Andan istemeli</i>
	<i>Od drugoga ne valja iskat</i>	<i>Od Njega valja iskat</i>
	<i>Gayrından bilme</i>	<i>Başa her ne gelürse</i>
	<i>Od drugoga ne znaj</i>	<i>Na glavu što god dodje</i>

Autor time pokazuje kako se temelji vjerovanja zasnivaju upravo na prihvatanju Božijeg određenja. Također, on poručuje da se vjernik treba pouzdati u Boga, a ne u druge ljude, i prihvatiti i dobro i loše kao ono što je njegova sudbina i što se moralo desiti. Ovu tvrdnju će još jednom direktno ponoviti.

Na dvadesetom varaku autor navodi i sljedeće teze kojima želi objasniti čitateljima Božiju sveprisutnost i važnost razmišljanja o sebi i svojim postupcima koji moraju biti u skladu sa islamskim vjerovanjem. Bilježi ih ovim redom:

Allah herşeyi bilür – Bog sve zna
Hem görür – I vidi
Biz bilmeyiz – Mi neznamo

Gore navedenim povezanim slijedom autor čitatelju kazuje da nikada ne treba propitivati ono što mu je propisano te da mu Bog nekada daje bolje od onoga što je i sam želio. Također, podsjećajući čitatelje na to da *Bog sve vidi i zna*, autor indirektno poziva na dobro i kazuje da će svaka jedinka za svoja dobra djela biti nagrađena, a za loša kažnjena. Pogledamo li autorove navode sa gramatičkog aspekta, možemo uočiti kako u ovom kontekstu ispravno koristi sadašnje vrijeme *geniş zaman* kako bi opisao Božija svojstva kao nešto trajno i nepromjenjivo, kao i ona ljudska svojstva koja su u potpunosti suprotna tome i koja su kao takva dio osobnosti svih Božijih stvorenja. S druge strane, možemo uočiti kako prilikom bilježenja negacije na bosanskom jeziku autor spaja riječcu *ne* sa glagolom, što je gramatički nepravilno.

Najupečatljiviji primjer autorovog kazivanja o islamskim temeljima jeste sljedeći slijed:

Gerçek bile – Istinu znaj
Allah birdür – Bog jedan
Gayrısı yokdur – Drugoga neima
Öyle bil – Tako znaj
Ve hem inan – Hem vjeruj
Böyledür – Ovakoo je

Başka düne deyildür – Drugojačje nije
Ol Müslimandur – On je Turčin
Herkes bilsun – Neka svako znade⁶

Pored toga što se u gore navedenim primjerima ogleda autorov didaktički cilj, ovi primjeri su iznimno interesantni za jezičke analize na fonološkom, morfološkom, ali i semantičkom nivou na oba jezika.

Između ostalog, na ovim primjerima vidimo kako autor kao prijevodni ekvivalent bosanske lekseme *drugi* koristi *gayrı*, dok leksemu *başka* navodi kao prijevodni ekvivalent bosanske riječi *drugačije*, odnosno, kako sam bilježi u skladu sa svojim lokalnim govorom – *drugojačije*. Ni u ovim slučajevima kao ni na jednom drugom mjestu u svom rječniku ne upotrebljava zamjenicu *diğer*. Iz pragmatičnih razloga, kada bilježi moralno-didaktičke poruke i upute, autor koristi imperativ.

Pored svih jezičkih i gramatičkih osobitosti ovih primjera i rječnika općenito, jedna od najzanimljivijih činjenica je da je autor kao prijevodne ekvivalente naveo:

Ol Müslimandur – On je Turčin

Na ovaj način autor je izjednačio etnonim Turčin sa muslimanom kao pripadnikom vjeroispovijesti. To ne govori samo o njegovom ličnom odabiru ekvivalentnih leksema već o vremenu i okruženju u kojem je živio i o vjerskim i ideološkim narativima koji su izjednačavali osobe koje su prihvatile islam sa Turcima, gubeći na taj način distinkciju između etničkog i vjerskog obilježja i pripadnosti pojedinaca, što je u potpunosti nepravilno.

Pored poruka u kojima autor upućuje na vjeru, kroz razgovorni dio njegovog rječnika prolaze i poruke kojima poziva svog čitatelja da nauči turski jezik. Autor kao prijevodni ekvivalent za turski jezik navodi *Türçe*, izostavivši fonem *k*, dok na jednom mjestu turski jezik bilježi kao *Turce*. Kao prijevodne ekvivalente na 24. varaku autor navodi i sljedeće značenjski povezane sekvence koje grade cijele rečenice didaktičkog karaktera izražene optativom kojima autor poziva na učenje jezika:

⁶ Varak 20a

İnşallah Türçe öğrenelim – Ako Bog da turski učimo
Ayak altında kalmayalım – Da pod nogama ne ostanemo
Türçe bilenden utanmayalım – Turski ko zna da ga se ne stidim

Pored poziva na učenje jezika, na istom i na narednom varaku autor navodi da su osobe koje ne poznaju turski smatrane manje vrijednima te ih kao takve naziva gotovo pogrđnim imenima, želeći na taj način predočiti kako Turci i oni koji poznaju turski jezik gledaju na pojedince koji nisu naučili turski jezik.

To se može vidjeti u sljedećim primjerima u kojima autor lekseme i sintagme navodi u obliku povezanog niza, gradeći na taj način misaonu cjelinu i pokazujući da su one u direktnoj uzročno-posljedičnoj vezi:

Bilelum – Da znamo
Ne söylüyorlar – Šta govori
Dilsüz gibi – Ko brez jezika
Oturmayalım – Da ne sjedimo⁷

Za razliku od prethodnog primjera gdje autor one koji ne poznaju turski naziva osobama bez jezika, odnosno, kako sam kaže *brez jezika*, u narednom primjeru u dvije uzastopne i značenjski povezane sintagme autor pogrđno oslovljava pojedince koji ne znaju turski i tako se brukaju pred cijelom društvenom zajednicom kojoj i sam pripada, a u kojoj je poznavanje turskog jezika smatrano prednošću i jednom značajnom osobinom pojedinca:

Türce bilmeyen – Turski ko ne zna
Sığır gibidir – Ko goveče⁸

Autor ovog rukopisa svoj rječnik okončava moralno-didaktičkom porukom u kojoj povezuje svoje vjerske narative i zaključak da je broj i leksička sveobuhvatnost, odnosno opseg vokabulara koji je zabilježio, čitatelju dovoljan da bude neovisan jer poznaje turski jezik:

---

⁷ Varak 24b

⁸ Varak 25a

Olsun – Neka bude
Bu kelam – Ove riječi
İntifa – Dosta
Bu kadar bilen – Ovoliko ko zna
Ziyadeye – Više mu
İhtiyacı olmaz – Muhtač neće biti⁹

Zanimljivo je kako autor leksemu *ihtiyaç* u značenju *potreba* prevodi turcizmom *muhtaç*. Pored toga zanimljiv je i odabir lekseme *intifa* kao prijevodnog ekvivalenta bosanske lekseme *dosta*, jer se *intifa* može prevesti kao *plodouživanje*, odnosno pravo na uživanje tuđe svojine najčešće definirano u pravnoj nauci i terminologiji.

Autor svoj rječnik okončava dovom za one koji čitaju njegov rukopis, kao i za samog sebe:

<i>İkisine</i>	<i>Ve okuyan</i>	<i>Yazan</i>
<i>Obadvojici</i>	<i>Ko uči</i>	<i>Ko je piso</i>
<i>Vire</i>	<i>Dünyada selamet</i>	<i>Hakk Teala</i>
<i>Da dade</i>	<i>Na ovome svijetu selamet</i>	<i>Veliki Bog</i>
	<i>Firdevsi cennet vire</i>	<i>Ahiretde</i>
	<i>Firdevsi dženet da dade</i>	<i>Na onome svijetu</i>
	<i>Amin</i>	

Fonetsko-fonološka analiza rječnika

Autor svoj rukopis ispisuje vokaliziranim arapskim pismom pišući slijeva nadesno riječi na turskom jeziku ispod kojih navodi njihove prijevodne ekvivalente na bosanskom jeziku. Kako smo ranije spomenuli, autor lekseme bilježi onako kako ih čuje, a ne onako kako je ispravno, te se to može uočiti i u načinu na koji ih bilježi, tj. u načinu na koji bira harfove kojima će zabilježiti lekseme na osmanskome jeziku.

Najupečatljiviji primjer autorovog nepridržavanja pravila bilježenja na osmanskome turskom jeziku jeste bilježenje fonema *k*, odnosno harfova *kaf* ك i *kef* ك.

⁹ Varak 31

Iako turski israživač Uğur Gürsu u svom radu o ovom rječniku, koji zbog njegovih korica promatra kao “Bugarsko-turski rječnik”, navodi da autor rječnika ne poznaje dovoljno pravila pisanja bosanskog jezika, može se jasno tvrditi kako autor sve svoje bilješke ne pravi u skladu sa pravilima osmanskog jezika, već u duhu alhamijado književnosti, te shodno pravilima pisanja alhamijado književnosti i on često koristi fonem *kaf* کاف kao *k*, a fonem *kef* کف kao *ć*.

S druge strane, nabrojat ćemo i neke od turskih leksema u kojima autor uprkos tome što pravila zahtijevaju drugačije fonem *k* bilježi harfom *kef* کف:

*Pahallılık (skupoća)*¹⁰

*Bulduk (našli smo)*¹¹

Međutim, značajno je veći broj turskih riječi u kojima autor fonem *k* bilježi harfom *kaf* کاف prateći tako duh alhamijado književnosti, a ne potrebe turske vokalne harmonije.

*Bebek – Beba*¹²

*Çiçek – Cvijet*¹³

*Kelebek – Leptir*¹⁴

Autor će na više mjesta napraviti greške zbog toga što će u ispisivanju riječi izostaviti pojedine samoglasnike i suglasnike, jer će ih bilježiti onako kako ih čuje. Tu se posebno ističe primjer leksema *aşağı (dolje)* koju će autor na više mjesta u ovom rječniku zabilježiti kao *aşa* izostavivši fonem *ğ* koji se ne čuje pri izgovoru. Također, autor na isti način već na početku svog rukopisa, prilikom nabiranja leksema iz semantičkog polja članova porodice, bilježi leksemu *teze (tetka)* umjesto *teyze*, izostavivši fonem *y*. Za razliku od izostavljanja fonema u ovim primjerima, svaki put kada autor navodi mjesni prilog *naprijed*, bilježi ga u formi *inleri* umjesto *ileri*.

¹⁰ Varak 5a

¹¹ Varak 15

¹² Varak 7a

¹³ Autor ovu riječ bilježi na čak 3 mjesta u svom rukopisu. Leksema je u istom obliku ispisana na varaku 8 i varaku 22.

¹⁴ Varak 16a

Morfološka analiza rječnika

Autor u ovom rječniku ne bilježi lekseme na tipičan način, prateći alfabetski redoslijed, već prati svoj vlastiti logički slijed. To je uočljivo i kada želimo analizirati morfologiju leksema koje autor bilježi. Autor bilježi sve vrste riječi, kako one punoznačne tako i nepunoznačne. Kada bilježi imenske riječi, on ih bilježi u različitim padežima, a ne nužno u nominativu, zbog toga što ih nekada vezuje za prethodno napisane sintagme stvarajući na taj način smislene cjeline i cijele rečenice. S druge strane, kada bilježi glagole, oni su češće zabilježeni u nekom od prošlih vremena, imperativu ili u futuru, nego u infinitivnom obliku, tj. u obliku glagolske imenice na *-mak/-mek*.

Promjenjive riječi

Najveći broj leksema koje autor bilježi spada u kategoriju promjenjivih riječi, odnosno glagola, imenica, pridjeva i zamjenica. Autor gotovo nigdje ne bilježi brojeve kao polupromjenjive riječi, a samo jednom bilježi brojevnu imenicu, na šta ćemo se posebno osvrnuti prilikom analize imenskih riječi.

Glagoli

Pored imenica koje zasigurno zauzimaju najveći dio sadržaja ovog rječnika, autor bilježi različite glagole. Glavna karakteristika ovog rječnika je to da autor glagole ne bilježi samo u infinitivu već ih mijenja kroz različita imena i lica. Na više mjesta zabilježeni su i pasivni oblici glagola, a mogu se pronaći i primjeri gdje je autor turski perfekt preveo bosanskim pasivom. Također, na karakterističan način su zabilježeni i prijevodni ekvivalenti glagolskih vremena. Turski perfekt *-dı (görülen geçmiş zaman)* na bosanski jezik autor obično prevodi aoristom, dok ga samo ponekad prevodi perfektom.

Između ostalog, u rukopisu su navedeni sljedeći primjeri u kojima je perfekt s *-dl* preveden aoristom:

*Kalkdı – Ustade*¹⁵
*Yatı – Leže*¹⁶
*Geturdi – Donese*¹⁷
*Götürdi – Odnese*¹⁸
*Yapdı – Načini*¹⁹
*Yapdım – Ja načinih*²⁰
*Pişurdu – Ispeče*²¹
*Ben aldum – Uzeh*²²
*İşledim – Uradih*²³

za razliku od perfekta s *-dl* (*görülen geçmiş zaman*), koji autor najčešće prevodi aoristom, turski perfekt na *-miş* (*duyulan geçmiş zaman*).

Prezent *geniş zaman* u ovom rječniku gotovo je uvijek izjednačen sa futurom u bosanskom jeziku, dok je samo u rijetkim slučajevima kao bosanska inačica naveden glagol u prezentu. To se može jasno vidjeti na sljedećim primjerima:

Görürsün – Vidićeš
*Gelurum – Doću*²⁴
*Verurum – Daću*²⁵
*Alurum – Uzeću*²⁶

---

¹⁵ Varak 3b

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Varak 4a

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Varak 12b

²³ Varak 13b

²⁴ Varak 23b

²⁵ Varak 22b

²⁶ Ibid.

*Ben alurum – Ja ću uzet*²⁷
*Zahmet verurum – Zor daću*²⁸

Zanimljivo je i da je u dva slučaja glagol u prvom licu sadašnjeg vremena *geniş zaman* autor preveo aoristom:

*Çağırمام – Ne zвах*²⁹
*Çıkmam – Ne izaðoh*³⁰

U rukopisu se može primijetiti i da autor ne razlikuje u potpunosti značenje pojedinih po značenju oprečnih glagola.

Tako navodi sljedeći prijevodni par:

*Geliyorlar – Iđu*³¹

U ovom primjeru se može uvidjeti da autor glagol *gelmek* (*doći*) izjednačava sa glagolom *gitmek* (*ići/otići*).

Pored toga, autor bilježi i:

*Vakit geldi – Zaman prođe*³²

U ovom primjeru, za razliku od prethodnog gdje je glagol *gelmek* izjednačen sa glagolom *ići*, autor kao prijevodni ekvivalent glagola *gelmek* u prošlom vremenu navodi glagol *proći*.

U ova dva primjera autor ovog rječnika jasno pokazuje da u potpunosti ne razumije granice između značenja glagola *gelmek* i *gitmek*.

Pored toga što autor bilježi različita glagolska vremena, on se osvrće i na pasivni oblik glagola. To se može vidjeti u sljedećim primjerima:

*Asılmış – Objješeno*³³

---

²⁷ Ibid.

²⁸ Varak 44a

²⁹ Varak 18a

³⁰ Varak 29a

³¹ Varak 28b

³² Varak 14a

³³ Varak 3a

*Kesilmiş – Osječeno*³⁴
*Süpürülmüş – Pometeno*³⁵

Imenske riječi

Najveći broj leksema zabilježenih u ovom rukopisu čine imenske riječi. Najveći broj zabilježenih riječi čine imenice. Autor bilježi imenice nastale dodavanjem različitih nastavaka u turskom jeziku, kako onih denominalnih tako i deverbálnih. Zbog toga ćemo se posebno osvrnuti na one imenice koje su netipične, koje autor bilježi onako kako ih je sam čuo, kao i one koje ponavlja više puta u svom rukopisu.

Zanimljivo je kako autor uopće ne bilježi brojeve, kako brojeve kao vrstu riječi, odnosno glavne i redne brojeve, tako ni brojevne imenice, brojevne priloge i brojevne pridjeve. Samo na posljednjem varaku, dok upućuje molitvu Bogu za sebe i za one koji uče, autor će zabilježiti brojevnu imenicu *ikisine* i prevesti je kao *obadvojici*.

Specifičnosti u bilježenju imenica i imenskih konstrukcija

Jedan od najzanimljivijih prijevodnih ekvivalenata leksema iz semantičkog polja biljaka iz cijelog rječnika nalazi se već na prvom varaku, kada autor imenicu *kukuruz* i kao njenu bosansku inačicu bilježi imenicu *klas*. Istu, iznimno zanimljivu, ponavljat će još nekoliko puta. Na drugom varaku će navesti sintagmu *kukuruz un* i kao njen prijevodni ekvivalent zabilježiti *klasovo brašno*. U jednom razgovornom dijelu na 22 b autor će zabilježiti *kukuruz un* kao *klasovina*, a na narednom će navesti *kukuruz çapalı* i prevesti kao *klasove da kopamo*. Ovakve zabilješke su specifične zbog toga što se imenica *kukuruz* koristi u bosanskom jeziku, a u

---

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

savremenom turskom jeziku se za žitaricu koju nazivamo kukuruzom koristi imenica *misir*.

S druge strane, autor pored toga što upotrebljava imenicu *kukuruz* kao tursku, na bosanskom jeziku nudi i njen prijevodni ekvivalent *klas*, iako je turska inačica bosanske lekseme *klas – buğday*. Prema rječniku TDK "Türkiye'de halk ağzında derleme sözlüğü", imenica *kukuruz* se u savremenom turskom jeziku može pronaći na području grada Muğla.

Zanimljivo je i da Bašeskija u svojoj Medžmui na više mjesta bilježi *kukuruz*, iako se u savremenom turskom jeziku ova imenica ne prepoznaje kao takva. Međutim, kako navodi prof. Filan, rječnik "JAZU" bilježi da se za ovu imenicu ne zna pouzdano da li je domaća ili je pak preuzeta iz nekoga drugog jezika.

No pažnje je vrijedno da je ona u obliku *kukuruz* (ili *kokuruz*), a u značenju u kojem se koristi i u našem jeziku, zabilježena u rječniku osmanskoga turskog jezika Šemseddina Samija iz prošloga stoljeća, gdje je dat podatak da potječe iz grčkog jezika.³⁶

Autor na više mjesta ne razlikuje jedninu i množinu imenica, pa tako imenicu *kaş* već na prvom listu prevodi kao *obrve*.

Pored toga, autor na više mjesta u razgovornim dijelovima ovog rukopisa bilježi imenske riječi u pogrešnim padežima. To se najbolje može ogledati na sljedećem primjeru dvije uzastopne sintagme:

Seni öğretdürüm – Tebe ću naučiti
*İstedüğün şeye – Ćemu hoćes*³⁷

U ovim sintagmama koje se značenjski mogu povezati u rečenicu, autor je zamijenio mjesta akuzativu i dativu, što pokazuje da nije u potpunosti razumijevao tursku sintaksu.

Također, mnogobrojni su primjeri gdje autor izostavlja pravilno bilježenje prisvojnih sufiksa u genitivnim vezama. Neki od primjera izostavljanja prisvojnog sufiksa za treće lice jednine sa drugog člana genitivne veze su:

³⁶ Kerima Filan, "Jezičke jedinice na bosanskom jeziku u Ljetopisu Mula Mustafe Bašeskije", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 51/2001, Sarajevo, 2003, 25.

³⁷ Varak 26b

Kukuruz un – Klasovo brašno
*Buğday un – Pšenično brašno*³⁸

Međutim, uvijek ispravno bilježi nazive vrsta drveća, upotrebom druge genitivne veze, gdje na imenicu *ağaç* (*drvo*) dodaje prisvojni sufiks za treće lice jednine.

To se može vidjeti već na drugom varaku, gdje autor bilježi sljedeće imenske sintagme:

İlhamur ağacı – Lipovina
Funduk ağacı – Leskovina
Kiraz ağacı – Trešnjevina
*Ceviz ağacı – Orahovina*³⁹

Jedna od specifičnosti ovog rječnika je to da autor neke imenice bilježi više puta. To se najbolje može ogledati na primjeru sljedećih imenica:

Elek – Sito
Kalbur – Rešeto

Ove imenice autor u svom rječniku bilježi čak po tri puta.

Pridjevi

U ovom rukopisu autor, pored imenica i glagola koji su najbrojniji, bilježi i druge vrste promjenjivih riječi. Među preostalim riječima najbrojnije su zamjenice, međutim, značajno je spomenuti i veliki broj pridjeva, koji su najčešće zabilježeni kao zavisni članovi u sintagmama u kojima imaju funkciju atributa upravnog člana sintagme.

Po svojoj morfološkoj strukturi pridjevi u turskom jeziku mogu biti jednostavni / osnovni, izvedeni / derivirani i složeni. S druge strane, složeni

---

³⁸ Varak 2a

³⁹ Svaki od navedenih primjera nalazi se na varaku 2a, pored njih, autor navodi još nekoliko različitih vrsta drveta, bilježeći svaku od njih kao sintagmu druge genitivne veze.

pridjevi se dijele na pridjeve imeničkog porijekla i pridjeve glagolskog porijekla.⁴⁰ Autor u svom rječniku bilježi različite vrste pridjeva.

Već na trećem listu može se vidjeti način na koji autor bilježi osnovne pridjeve. Pridjevi *soğuk* i *sıcak* (autor pravi grešku u grafiji pa ga bilježi kao *ısıcak*) najprije su navedeni samostalno, a zatim kao atributi u sintagmama:

Soğuk – Zima
Isıcak – Vruće
Soğuk su – Studena voda
Isıcak su – Vruća voda

Zanimljivo je kako autor pridjev *hladno* najprije prevodi leksemom *zima* u pridjevskoj funkciji, a zatim ga u sintagmi prevodi kao *studeno*.

Još neki od primjera bilježenja osnovnih pridjeva su:

*Yeni – Novo*⁴¹
*Eski – Vehdo*⁴²
*Geniş – Prostran*⁴³

Pored osnovnih pridjeva, u rječniku se nalaze i izvedeni pridjevi koji su nastali dodavanjem različitih sufiksa. U pitanju je najčešće denominalni sufiks *-li*, dok se u ovom rukopisu ne nalaze pridjevi izvedeni pomoću deverbalnih sufiksa.

To se može vidjeti u primjerima koji slijede:

*Nagışli – Vezeno*⁴⁴
*Şenli – Veselo*⁴⁵

⁴⁰ Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 128.

⁴¹ Varak 11b

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Varak 9b

⁴⁵ Varak 16a

Pored pridjeva, atributivnu funkciju u sintagmama koje su zabilježene imaju i participi koji se nazivaju još i glagolskim pridjevima. U funkciji atributa participi stoje uz imenice na koje se odnose i oni, budući da spadaju u klasu determinatora, ne primaju nikakve nastavke.⁴⁶

Zanimljivo je da autor neke od participa bilježi samostalno, iako participi imaju isključivo atributnu funkciju i kao takvi se smatraju zavisnim članovima sintagmi.

To se može vidjeti između ostalog i u sljedećim primjerima:

*Pişmiş – Pečeno*⁴⁷
*Pişmemiş – Nepečeno*⁴⁸

Zamjenice

U ovom rječniku autor bilježi skoro sve vrste zamjenica. Međutim, on zamjenice gotovo nikada ne zapisuje kao samostalne lekseme, već ih bilježi u različitim konstrukcijama gradeći pomoću njih sintagme ili cijele rečenice. Na taj način autor najčešće bilježi lične zamjenice adekvatno ih deklinirajući.

U ovom rječniku su najfrekventnije lične zamjenice, zbog toga ćemo ih pojedinačno prikazati. Najzastupljenija lična zamjenica je zamjenica za prvo lice jednine *ben – ja*, nakon koje slijedi zamjenica *sen – ti*.

Zamjenica *ben* u nominativu je zabilježena u sljedećim primjerima:

*Ben yapdim – Ja načinih*⁴⁹
*Ben bilmem – Ja ne znam*⁵⁰
*Ben alurum – Ja ću uzeti*⁵¹
*Ben aldum – Ja uzeh*⁵²

⁴⁶ E. Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 320.

⁴⁷ Varak 3b i 4a

⁴⁸ Varak 4a

⁴⁹ Varak 7a

⁵⁰ Varak 7b

⁵¹ Varak 12b

⁵² Ibid.

- Ben otururum – Ja ću sjedit*⁵³
*Giderum ben – Idem ja*⁵⁴
*Ertelemem ben – Ne hitim ja*⁵⁵
*Ben bakmışım – Ja gledo sam*⁵⁶
*Ben bildugimi bilirum – Ja što znam znam*⁵⁷
*Ben dağldum – Ja razsuh*⁵⁸
*Ben cem etdum – Ja skupih*⁵⁹
*Ben giderum – Ja ću ići*⁶⁰
*Ben gelurum – Ja ću doći*⁶¹
*Ben gitdum – Ja odoh*⁶²
*Öğrenürdüm ben – Naučio bi ja*⁶³
*Öğrenürsem ben – Ako naučim ja*⁶⁴
*Ben dedum – Ja rekoħ*⁶⁵
*Kimim ben – Ko sam ja*⁶⁶
*Ben bilsem – Da ja znam*⁶⁷

Na isti način autor bilježi zamjenicu *ben (ja)* i u drugim padežima u turskom i bosanskom jeziku. Autor upotrebom genitivnih veza pravilno izražava prisvojnost u turskom jeziku.

To se može vidjeti u primjerima koji slijede:

---

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Varak 13b

⁵⁶ Varak 17b

⁵⁷ Varak 20a

⁵⁸ Varak 21b

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Varak 22a

⁶¹ Varak 23b

⁶² Ibid.

⁶³ Varak 27a

⁶⁴ Varak 27b

⁶⁵ Varak 28a

⁶⁶ Varak 29a

⁶⁷ Varak 30a

*Benim ne kadar işlerum var – U mene kolko poslova ima*⁶⁸
*Benim umurum değıldur – Nije meni stalo*⁶⁹

Iako je autor na više mjesta u ovom rječniku pokazao da nije u potpunosti poznavao sintaksu turskog jezika jer nije pravio jasnu distinkciju između upotrebe dativa i akuzativa u rečeničnim konstrukcijama koje zahtijevaju upotrebu tih padeža, ličnu zamjenicu *ben* uvijek bilježi pravilno u dativu:

*Bana filan şey gelur – Meni će ono doći*⁷⁰
*Gerekdur bana – Treba meni*⁷¹
*Bana bir şey kalmaz – Meni ništa ne osta*⁷²
*Bana benzer – Na me nalikuje*⁷³
*Bana güzel olur – Meni će lijepo biti*⁷⁴

Za razliku od ostalih padeža, lična zamjenica *ben* u akuzativu je zabilježena samo četiri puta u ovom rječniku. Svaki od primjera bilježenja akuzativa ima određene specifičnosti.

*Beni dinlersen – Ako oćutiš*⁷⁵
*Sen beni öğretmezsun – Ti mene ne mereš naučit*⁷⁶
*Beni öğredi – Mene nauči*⁷⁷
*Kim beni bilür – Ko mene zna*⁷⁸

U prvom primjeru doslovan prijevod bi bio *ako me poslušas / saslušas / čuješ*, međutim autor je najvjerovatnije prijevod zabilježio u skladu sa onim što je zaključio slušajući tuđe razgovore, pa je ponudio prijevod koji

⁶⁸ Varak 14b

⁶⁹ Varak 5a

⁷⁰ Varak 4a

⁷¹ Varak 18b

⁷² Ibid.

⁷³ Varak 19a

⁷⁴ Varak 29a

⁷⁵ Varak 26a

⁷⁶ Varak 27b

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Varak 29a

je kontekstualno prihvatljiv, međutim, nije jezički ekvivalentan turskoj sintagmi. U naredna dva primjera, autor je neispravno iskoristio akuzativ umjesto dativa, dok je u trećem akuzativ upotrebljen pravilno, a i prijevod je u potpunosti ekvivalentan.

U zadnjem primjeru koji je zabilježen u formi rečenice upotrijebljena je i neodređena zamjenica *kim* (*ko*).

Bitno je naglasiti da autor niti jednom ne bilježi zamjenicu *ben* u lokativu i instrumentalu, kao ni u ablativu koji je padež karakterističan za turski jezik.

Zamjenica *sen* (*ti*) također je vrlo frekventna u ovom rječniku, međutim, zabilježena je u manjem broju primjera nego zamjenica *ben* (*ja*). U svom nominativnom obliku najčešće je navedena uz glagol u imperativu, što još jednom potvrđuje autorov cilj da ovaj rječnik korisnika osposobi za direktnu komunikaciju i ostvarivanje krajnje namjere zbog koje je realizirao određeni govorni čin.

To se jasno može vidjeti u sljedećim primjerima:

*İşle sen – Uradi ti*⁷⁹
*Söyle sen – Govori ti*⁸⁰
*Sen al – Ti uzmi*⁸¹
*Sen otur – Ti sjedi*⁸²

Zamjenica *sen* u genitivu se može vidjeti samo na sljedećem primjeru:

*Ne esluk senin – Šta tebi stalo*⁸³

Ovaj primjer zanimljiv je za analizu zbog svoje morfologije i leksike. Sa leksičkog aspekta uviđa se da autor bilježi riječ *esluk* koja nije poznata u turskom jeziku tog vremena, ali ni turskom jeziku općenito. Može se pretpostaviti da je autor pogrešno zabilježio leksemu *eksiklik* – *nedostatak*. Promatrajući morfologiju ovog izraza, može se utvrditi da autor ne

⁷⁹ Varak 4a

⁸⁰ Varak 5b

⁸¹ Varak 12b

⁸² Ibid.

⁸³ Varak 4b

uspostavlja genitivnu vezu, a samim tim ni odnos prisvojnosti sa zamjenicom *sen*, koju bilježi u genitivu.

Zamjenica *sen* po nekoliko puta je zabilježena u dativu i akuzativu. Dativ je u svim primjerima pravilno zabilježen:

*Sana kolay – Tebi lasno je*⁸⁴
*Vereyim sana bir şeyi – Da ti nešto dam*⁸⁵
*Eğer sana diyorsam – Ako tebi kažem*⁸⁶

Jednako precizno autor u sljedećim primjerima bilježi i akuzativ ove lične zamjenice:

*Bütün gün seni bekledim – Vas dan tebe čekah*⁸⁷
*Kovarım seni – Istjeraću te*⁸⁸

Međutim, u dva retka koji slijede jedan iza drugog, te na taj način formiraju povezanu smisaonu cjelinu, a koja smo već prethodno spomenuli, autor pogrešno bilježi akuzativ lične zamjenice *sen* na mjestu na kojem je bilo potrebno upotrijebiti dativ, dok imenicu koju je potrebno zabilježiti u akuzativu bilježi u dativu:

Seni öğretdürüm – Tebe ću naučiti
*İstedüğün şeye – Čemu hoćeš*⁸⁹

Za razliku od lične zamjenice *ben* koja nije zabilježena u instrumentalu, zamjenica *sen* je samostalno zapisana u instrumentalu, što je ujedno i jedino mjesto u ovom rječniku gdje autor ličnu zamjenicu bilježi u instrumentalu, ali i gdje je zamjenica zabilježena samostalno, a ne kao član sintagme:

*Seninle – S tobom*⁹⁰

⁸⁴ Varak 6a

⁸⁵ Varak 7a

⁸⁶ Varak 18b

⁸⁷ Varak 23b

⁸⁸ Varak 29a

⁸⁹ Varak 26b

⁹⁰ Varak 14a

Lična zamjenica *sen* ni na jednom mjestu nije zabilježena u lokativu i ablativu. Za razliku od ličnih zamjenica za prvo i drugo lice jednine koje su vrlo frekventne, zamjenica za treće lice jednine u svom staroosmanskom obliku *ol* (*on / ona*) zabilježena je samo na 20. varaku u jednoj od niza prethodno spomenutih i analiziranih povezanih sekvenci koje ovom rječniku daju formu razgovornika i koje su prije svega moralno-didaktičkog karaktera:

*Ol Müslimandur – On je Turčin*⁹¹

Pored toga, autor za zamjenicu *o* navodi i njen staroosmanski oblik *ani*, te tako formira ličnu zamjenicu u instrumentalu koju će i u svom prijevodu na bosanski jezik zabilježiti karakterističnim arhaičnim jezikom podneblja u kojem je živio:

*Aninla – Sašnjim*⁹²

Na isti način autor u jednom od razgovornih dijelova ovog rječnika navodi zamjenicu za treće lice jednine u ablativu:

*Andan istemeli – Od Njega valja iskat*⁹³

Lične zamjenice za prvo i drugo lice množine također su najčešće zabilježene u svom nominativnom obliku:

*Biz bilmeyiz – Mi ne znamo*⁹⁴

*Biz geledüm – Mi da dođemo*⁹⁵

*Öğrendük biz – Naučismo mi*⁹⁶

*Öğrene siz – Naučite vi*⁹⁷

*Siz de taaccüb idersünüz – I vi ćete se začuditi*⁹⁸

⁹¹ Varak 20a

⁹² Varak 14a

⁹³ Varak 19a

⁹⁴ Varak 20a

⁹⁵ Varak 26b

⁹⁶ Varak 27a

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Varak 26b

Na istom listu nalazi se zabilješka u kojoj lična zamjenica za drugo lice jednine navedena u nominativu formira rečenicu zajedno sa ličnom zamjenicom *biz* u genitivu:

*Siz öğrenün bizim gibi – Vi naučite ko mi*⁹⁹

Autor ovim primjerom pokazuje poznavanje pravila morfologije turskog jezika po kojem postpozicija *gibi* (*kao, poput*) zahtijeva da se zamjenica na koju se odnosi nalazi u genitivu, za razliku od imenice koja treba biti u apsolutnom padežu.

Autor će još jednom navesti zamjenicu *biz* u genitivu, dok zamjenica za drugo i treće lice množine niti jednom nisu zabilježene u tom padežu.

Akuzativ i dativ ovih zamjenica zabilježeni su u znatno manjem broju u odnosu na singularne oblike. Neki od primjera bilježenja akuzativa i dativa su sljedeći:

*Bizi – Nas*¹⁰⁰

*Tutarlar bizi – Ufatiće nas*¹⁰¹

*Asarlar bizi – Objesiće nas*¹⁰²

*Size yeterdur – Vama dosti*¹⁰³

*Ne mutli size – Blago vama*¹⁰⁴

Autor je zamjenicu *biz* u akuzativu naveo samostalno i doslovno je preveo. S druge strane, zamjenica za drugo lice množine niti jednom nije navedena u akuzativu.

Zamjenicu *biz* autor je na petom listu naveo u lokativu zapisavši:

*Bizde gibi – Ko od nas*¹⁰⁵

---

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Varak 25a

¹⁰¹ Varak 29b

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Varak 27a

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Varak 5b

Međutim, za razliku od lista 26, gdje je autor postpoziciju *gibi* napisao pravilno uz genitiv zamjenice, što je već ranije spomenuto, ovdje postpoziciju pogrešno bilježi uz lokativ lične zamjenice *biz*. S obzirom na to da je ista postpozicija uz zamjenicu ispravno zabilježena 11 listova nakon neispravnog, može se naslutiti da je autor vremenom sticao znanje o morfologiji turskog jezika te tako korigirao svoje ranije greške.

Autor zamjenicu *biz* ni na jednom mjestu ne bilježi u ablativu, dok se zamjenica za drugo lice množine na jednom mjestu nalazi kao dio sintagme:

*Sizden istediğim hani – Od vas što smo iskali kamo*¹⁰⁶

Kao što se može uvidjeti, autor je lične zamjenice za prvo i drugo lice množine bilježio u različitim padežima na više mjesta u ovom rječniku, a lična zamjenica za treće lice množine *onlar* navedena je samo u svom nominativnom obliku, na dva mjesta u ovom rječniku:

*Onlar giderler – Oni će ići*¹⁰⁷
*Onlar olsaydı – Oni da bijahu*¹⁰⁸

Međutim, autor zamjenicu *onlar* navodi u svom staroosmanskobliku *anlar* te tako bilježi zamjenicu u instrumentalu, prevodeći je i na bosanski jezik specifičnim oblikom podneblja u kojem je živio, gotovo jednako kako je preveo i zamjenicu za singularni oblik:

*Anlarıyla – Sašnjima*¹⁰⁹

Zamjenice za treće lice jednine i množine u instrumentalu su zabilježene na istom listu. Pokazne zamjenice su znatno manje zastupljene.

U korpusu se na nekoliko mjesta susreće pokazna zamjenica *bu* (*ovaj, ova*), dok se zamjenice *şu* (*onaj, ona*) i *o* (*taj, ta*) ne nalaze ni na jednom mjestu. Navest ćemo neke od primjera bilježenja zamjenice *bu* u nominativu:

¹⁰⁶ Varak 25b

¹⁰⁷ Varak 4a

¹⁰⁸ Varak 28a

¹⁰⁹ Varak 14a

*Bu dünya geçti – Ovi svijet prođe*¹¹⁰
*Geçti mi bu yol ile – Prođel ovijem putem*¹¹¹

Poput ličnih zamjenica, i pokazna zamjenica *bu* deklinirana je na mnogim mjestima u skladu sa funkcijom u sintagmama i rečenicama u kojima se nalazi. Najfrekventniji padež je akuzativ:

*Isla bunu – Smokri ovo*¹¹²
*Kurut bunu – Osuši ovo*¹¹³
*Bunu işlersin – Ovo radiš*¹¹⁴

Također, u ovom rječniku se uviđa da autor pored pokazne zamjenice za prvo lice jednine *bu* (*ovaj, ova*) bilježi samo pokaznu zamjenicu za prvo lice množine *bunlar* (*ovi, ove*):

*Bunlar da Türçe bilürler – I ovi turski znaju*¹¹⁵

Autor ovu zamjenicu navodi još jedino u instrumentalu, u istom redu sa oblicima ličnih zamjenica za treće lice jednine i množine koje smo ranije spomenuli:

*Bunlariyle – S ovijem*¹¹⁶

Posvojno-povratna zamjenica *kendi*

Zamjenica *kendi* koja je karakteristična za turski jezik i može imati ime-ničku i pridjevsku funkciju¹¹⁷ u ovom rječniku je navedena pet puta u različitim kontekstima, ali i morfološkim oblicima:

---

¹¹⁰ Varak 13b

¹¹¹ Varak 29b

¹¹² Varak 6b

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Varak 29b

¹¹⁵ Varak 25a

¹¹⁶ Varak 14a

¹¹⁷ E. Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 163.

*Herkes kendi şeyi bekler – Svako svoje čuva*¹¹⁸

*Kendinden deyvirmede – Od sebe ne kaza*¹¹⁹

*Kendi kendume – Sam od sebe*¹²⁰

*Kendini öğret – Sebe nauči*¹²¹

*Kendiyle – Sobom*¹²²

U prvom primjeru autor prvobitno bilježi neodređenu zamjenicu *herkes*, a zatim zamjenicu *kendi* u pridjevskoj funkciji, međutim, bosanska inačica koju autor navodi ne može se smatrati prijevodnim ekvivalentom turske rečenice. U drugom primjeru autor zamjenici *kendi* u imeničkoj funkciji dodaje nastavak za ablativ. U trećem primjeru autor udvaja zamjenicu *kendi* u imeničkoj funkciji, te na taj način naglašava njenu povratnu funkciju, dok u četvrtom i u petom dodaje nastavke za padeže, odnosno za akuzativ i ablativ, pravilno ih bilježeći.

Upitne zamjenice

U upitne zamjenice u turskom jeziku spadaju zamjenice *kim (ko)*, *ne (šta)*, *hangi (koji)*, *nasıl (kako)* i slične. Analizirat ćemo najfrekventniju upitnu zamjenicu u ovom rječniku, odnosno zamjenicu *ne (šta)*, nakon toga zamjenicu *kim (ko)* te zamjenicu *hangi (koji)* koju autor, za razliku od prethodne dvije zamjenice, bilježi samo na jednom mjestu.

Kako autor upotrebljava upitnu zamjenicu *ne* može se vidjeti na primjerima koji slijede:

*Ne sorarsın – Što pitaš*¹²³

*Ne esluk senin – Što tebi stalo*¹²⁴

¹¹⁸ Varak 20b

¹¹⁹ Varak 22a

¹²⁰ Varak 43b

¹²¹ Varaj 27b

¹²² Varak 30b

¹²³ Varak 4b

¹²⁴ Ibid.

*Ne söyleyim – Šta ću govoriti*¹²⁵
*Ne öğrenmişsün – Što si naučio*¹²⁶
*Ne bileyim – Što ja znam*¹²⁷

Također, autor zamjenicu na jednom mjestu bilježi i u njenom ablativnom obliku *neden* (zašto):

*Neden soracayım – Zašto ću pitati*¹²⁸

Zatim slijedi upitna zamjenica *kim* (ko). Ovu zamjenicu autor prvo navodi u nominativu, ali je također bilježi u različitim padežima. Neki od primjera bilježenja ove zamjenice u nominativu su sljedeći:

*Kim beni bilür – Ko mene zna*¹²⁹
*Kimim ben – Ko sam ja*¹³⁰
*Kimünle aldun – Skim si uzo*¹³¹
*Kimden aldun – Odkoga si uzo*¹³²

Pored nominativa, autor zamjenicu *kim* navodi i u ablativu i instrumentalu. Svaki od navedenih primjera nalazi se na istom listu rukopisa, pa se može pretpostaviti da je autor na taj način pratio svoj logički slijed kojim je nastojao prikazati morfologiju turskog jezika, prvenstveno prikazati sve mogućnosti koje nudi turski jezik kao aglutinativan jezik.

Upitnu zamjenicu *hangi* autor u ovom rukopisu navodi samo na jednom mjestu, i to u dijelu gdje bilježi povezane sekvence koje izgledaju kao razgovor dvije osobe. Tema razgovora je porijeklo osobe, te tu bilježi i zamjenicu *hangi*, kako bi postavio pitanje iz kojeg sela potiče njegov sagovornik.

¹²⁵ Varak 6a

¹²⁶ Varak 26b

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Varak 30a

¹²⁹ Varak 29a

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

*Hangisinden – Iskojega*¹³³

Kao što se može vidjeti, autor pravilno dodaje sufikse na zamjenicu *hangi*. Prvi sufiks je prisvojni sufiks za treće lice jednine kojim autor ovu leksemu povezuje sa prethodnom, pokazujući da se pitanje *hangi* (*koje*) odnosi na prethodno zabilježeni primjer *köylüyüm* (*sa sela sam*), nakon čega slijedi pronominalno N koje odvaja prisvojni sufiks za treće lice od nastavka za padež, u ovom slučaju nastavka za ablativ *-den*. Ovo je još jedan od primjera u kojem autor pokazuje razumijevanje morfologije turskog jezika.

Neodređene zamjenice

Posljednja kategorija zamjenica koje autor uvrštava u svoj rječnik jesu neodređene zamjenice.

U turskom jeziku neodređene zamjenice su: *bir* (*jedan, jedna, neki*), *kimse* (*neko / niko*), *bazı / kimi* (*neki, neka*), *herkes* (*svako*), *hep* (*svi*), *bütün* (*sav, cio*), *başka / diğər* (*drugi*), *aynı* (*isti*) i sl.¹³⁴ Autor ove neodređene zamjenice bilježi u prilično velikom broju te su njihova bilježenja i prijevodni ekvivalenti uvijek ispravni.

Zamjenicu *kimse* (*neko / niko*) autor će zabilježiti i samostalno, te za njenu bosansku inačicu navesti neodređenu zamjenicu *niko*.¹³⁵

Zamjenicu *hep* bilježi u imeničkoj funkciji, dodajući joj prisvojne sufikse:

*Hepimiz görelüm – Da mi svi vidimo*¹³⁶

Neke od sintagmi i rečenica u kojima autor bilježi neodređene zamjenice su sljedeće:

*Başkası tutar – Drugi će ufatit*¹³⁷

¹³³ Varak 4b

¹³⁴ E. Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 155.

¹³⁵ Varak 5a

¹³⁶ Varak 21a

¹³⁷ Varak 6b

*Hepsi olur – Sve će biti*¹³⁸

*Hepsini unuttum – Sve zaboravio*¹³⁹

*Kimse bozmaz – Niko ne mere razbit*¹⁴⁰

*Kimseye muhtaç olayalum – Nikome muhtaç da ne budemo*¹⁴¹

*Herkes gördi – Svako vidje*¹⁴²

Nepromjenjive riječi

Iako je njihov broj gotovo zanemariv u odnosu na promjenjive riječi koje zauzimaju najveći dio ovog rječnika, zabilježeni su i pojedini primjeri prijevodnih ekvivalenata nepromjenjivih riječi u turskom i bosanskom jeziku.

U rječniku se mogu pronaći veznici, kao i određene čestice i modalne riječi u turskom jeziku.

Čestice nisu samostalne riječi, te shodno tome ne izražavaju leksičko značenje, nemaju određenu morfološku strukturu, ne primaju sufikse koji imaju određena gramatička značenja, niti mogu imati funkcije rečeničnih članova.

Kako navodi Čaušević, u istu kategoriju se svrstavaju sve nepromjenjive riječi: prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i modalne riječi.¹⁴³

Autor u ovom rukopisu na dva mjesta samostalno bilježi subordinativni veznik *zira (jer)* i kao njegovu bosansku inačicu bilježi veznik *jer* u svom lokalnom narječju (*jera*).¹⁴⁴

Što se tiče ostalih čestica, zabilježene su *işte (eto)* i *hani* (najčešće služi za pojačavanje pitanja):

*Işte öyle – E tako*¹⁴⁵

---

¹³⁸ Varak 5a

¹³⁹ Varak 6a

¹⁴⁰ Varak 20b

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Varak 5a

¹⁴³ E. Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 424.

¹⁴⁴ Varak 13b i 19b

¹⁴⁵ Varak 4b

*Sizden istediğim hani – Od vas što smo iskali kamo*¹⁴⁶

Česticu *işte* (*eto*) autor koristi u skladu s njenim značenjem, dok drugoj sam daje značenje koje smatra prikladnim. Iako se njegov prijevodni ekvivalent ne poklapa u potpunosti sa semantičkim potencijalom koji ova čestica nosi, može se naslutiti da je autor iskoristio česticu *hani* s namjerom deiktičkog upućivanja na neki predmet ili anaforičkog upućivanja na raniji iskaz s kojim je želio povezati sintagmu *sizden istediğim*. Također, autor ne prevodi adekvatno ni gramatičku kategoriju broja, pa iako u turskoj sintagmi doslovno piše "ono što sam od vas iskali", autor je prevodi množinom.

Autor ni na jednom mjestu ne bilježi uzvike, ali ni onomatopeje, što je posebno zanimljivo s obzirom na to da turski jezik posjeduje veliki broj jednokomponentnih onomatopeja i dvokomponentnih onomatopejskih izraza, i to ne samo onih kojima se oponašaju i reproduciraju prirodni zvuci sa svojim akustičkim osobinama već i onih kojima se oponašaju zvukovi kinetičkih i vizualnih efekata.

Izostanak bilježenja onomatopeja posebno je primjetan ako se uzme u obzir činjenica da značajan broj leksema koje je autor zabilježio u ovom rukopisu pripada semantičkom polju životinja.

Zaključak

Iako o autoru rječnika nemamo preciznih podataka osim onih koje je sam upisao na zadnjim stranicama svog rukopisa, podatke o njemu možemo saznati iz samog sadržaja razgovornih dijelova rukopisa. Na zadnjoj stranici upisan je ramazan 1242. hidžretske godine, koji odgovara gregorijanskoj 1827. godini, a uz njega i toponim Üsküp, pa možemo naslutiti da je pisanje ovog rukopisa okončano u Skoplju.

U ovom rukopisu autor prateći vlastiti asocijativno-konotativni put bilježi pojedinačne lekseme i sintagme na turskom jeziku, a zatim na bosanskom jeziku daje svoje prijevodne ekvivalente tih leksema i sintagmi.

¹⁴⁶ Varak 20b

Pisan je vokaliziranim arapskim pismom u obliku niza leksema i sintagmi, bez alfabetskog slijeda. Kada bilježi sintagme, koje se u pojedinačnim slučajevima mogu smatrati i rečenicama, autor najčešće iza njih postavlja i potencijalni afirmativni i negativni odgovor, kao i kasniju repliku govornika na sagovornikov odgovor. Zbog tog koncepta bilježenja sekvenci ovaj rukopis prevazilazi granice rječnika i može se posmatrati i kao razgovornik. Uprkos tome što je sadržaj ovog rukopisa slojevit, ako se pogledaju sva semantička polja koja autor pokriva, ne može se smatrati da je ovaj rječnik bio u potpunosti dostatan za izučavanje gramatike osmanskog turskog jezika u vremenu u kojem je nastao, a posebno zbog činjenice da ni sam autor nije u potpunosti ovladao kompleksnom morfologijom ovog jezika, iako je u pojedinačnim primjerima pokazivao visok stepen razumijevanja morfoloških pravila turskog jezika.

THE BOSNIAN-TURKISH MANUSCRIPT DICTIONARY FROM THE NATIONAL LIBRARY “ST. CYRIL AND METHODIUS” IN SOFIA

Summary

In this paper, the Turkish-Bosnian manuscript dictionary kept in the National Library of St. Cyril and Methodius in Sofia was analyzed. The analyzed dictionary was written in the 19th century in a vocalized Arabic script and in the form of a series of lexemes and phrases, without alphabetical order. The author first lists lexemes and phrases in Ottoman Turkish, and below he writes versions in Bosnian. The paper also presents a review of the structure and content of this manuscript, and its various stylistic and linguistic aspects, along with phonetic-phonological, morphological and semantic analysis of individual lexemes and syntagms. A review of the author's translation equivalents and their accuracy

is also presented. Considering that certain parts of colloquial phrases of this manuscript have both religious and moral-didactic character, their content was analyzed, which indirectly provides information about the author and shows the reason for the creation of this manuscript and the author's primary goal.

Keywords: Turkish-Bosnian dictionary, phrasebook, Ottoman Empire, manuscript, 19th century

Izvori i literatura

Izvori

Rukopis IIS7, Biblioteka Sv. Ćirilo i Metodije, Sofija, dostupno na: Национална библиотека "Св. св. Кирил и Методий"

Literatura

Čaušević, Ekrem, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.

Filan, Kerima, "Jezičke jedinice na bosanskom jeziku u Ljetopisu Mula Mustafe Bašeskije", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 51/2001, Sarajevo, 2003., 9-29.

Türkiye'de halk ağzında derleme sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1993.